

Ebinywa abandú bábégere eríbulyá ebílólírye oko Vaccin y'obukoní bw'e Bolâ

1. E virísí y'eBolá, ni bukoní ki?

Obukoní bw'evirísí y'eBolá (eyábyá yíkahulw'emberé mo fièvre hémorragique y' eBolá) ni bukoní bukálire, éngingá nené bukálw'íbwita. Wamímya nga bandu mia mójá (100) amakúmi kenda oko mia moja eyó bakáhola múbô. Ní búgumá bw'éngingá y'amakoni akáhulawá mo filovirísi.

Evirísí y'eBolá yátsuk'eriminyikalibwa oko 1976 omugulu ekíhunzó kyábo kyahikirá okó mígulú míyimerera, omomulongó w'eYámbúkú, ni mulongo alí hákuhí n'ólusi lw'eBolá omo Republique Democratique y'eCongo, n'omó kíhugó eky'eSoudan, omo kaharó kabisámíre eSoudan eyô.

Énzukó y'evirísi síyasíbwê. Náho tsé abandú bakálengekanaya bati emílimálimá éyikálya amatúnda (Pteropodidae) yó yiri okó nzukó y'obukoni obô.

2. Abandú bakápatá obukoní bw' Bolá bwó báti?

Abandú bakápat' obukoní bw'eBolá omo mbírír' ibiri. Bamátulatula oko nyamá éyirí n'obukoni obó (ng'esáha bakákerá yó, kútsé bákáhukáyó, kútsé bákályáyô); kútsé, bamátula okó máhira, angabya magetse, masú, bitándé, eliquíde yosíyosí eyíryátul'okoyúkwíre obukoní bw'eBolâ. Abandú bānené ábakápat'obukoni obó bakábyá íbályabulusaya okó bandi bándú esaha omusasí kútsé n'eyindi liquide (ni bug'ambu amagétsé) ng'ólulingá lunzá, kutse omutsáfu owákálw'omo mukoní ng' amábí, amasú, ebitándé, émbutó y'ólutétó (esperme omo kifranza) esaha eliquide eyó yikálw' oko bandw' ábalí n'obukoni obó, y'íngira omo mubiri owomundu oyunálwá ínanákálíré kwésí ínanákwíre karóndá kútsé imwákásegerayá óbuno bwíwé kútsé enindo yíwé y'ahákuhí n'oyúkwire obukoni obô.

Omundú anganápat'obukoni obó amábyá imwáyisáríre oko mubirí, kutse óbunó kúts'eníndo yíwé imóyikátula oko kándú kutse imoyikahika áhali áwalinga magetsé akálw'oko mukoni oyúkwirébô. Ni bug'ambú ng'esyongímbá esyátul'oko mukóni, esyódraps de lit, amagánts, ebindu ebyobánganga bakámbalá bákátul'oko mukóni, n'ebindu ebílwe mwesyodáwa sigúsíre, ng'esyosindáni.

3. Ni bandú bahi bóbali omohatárí y'erípatábó kúlabá abandi?

Omúgulú w'ekíhúnzo, abandú ábali omo határí y'erípatá bó ni:

- abángangá n'abayífirimi;
- abandú b'okókíhandá kútse n'ábandi bandú ábalyátulá oko bándú ábakwíry'obukoni obó;
- abalírí ábakábíbyá íbályátula okó kindá esáhá y'erítá kyô.

4. Busanáki abalirí abálw'eyóbakábiyátir'ékindá bakábyá íbali omo határi nené y'erípat'eBol'eyô?

Akadírí k'evirísí y'eBolá kakábyá íní kánené omundú anábíhóla. Kyókílékire ébindá by'ábakábíhóla n'evirísí y'obukoní bw'eBolá ébyatúlwákó n'abandú abámbite esyongímbá sy'ekipemá, ná kandí kúmbé íbalwí íbatábwâ. E Organisation Mondiale de la Santé yikábuga yiti kúmbé ébindá bya bandú abályáhóla omobukoní bw'eBolá, íbyabyá íbikándítulwákó na bandú bábo abásómire akalási k'erítâ, kundi abandw'abó bakábyá íbabíryambala esyongímbá sy'ekipemá ésyerít'omundú yó ndeke, bútsíra tsugutsugu yosiyosí. Bakábyá ínibandú b'eríbukú, abalí n'eheshímá eyíólere okó kínda .

5. Busanáki abángangá n'abayífirimi baly'omohatári nené y'eríkw'obukoní bw'eBolâ?

Abángangá n'abayífirimí bali omohatári nené y'erípat' obukoni obó bamábyá ísíbátambalá ndeke ekipemá kyábó ékikabatsungá, kútsé bamábyá ísíbátákwamá ndeke amahano awákáhabawá okw'iyitsúngá omúgulu bakátul'oko bakóni. Abandú bosí ábakátumik'omóbuli kási yílólríye oko sytémé éye santé – amalupitáli, esyokilínike, esyocentres de santé-banapáswa eriminyá n'erihanwá ndekéndeke obukoní ngabukábya transmis búti, ná kandí banapáswa eríkwamá ndekéndeke amahanó w'eriyitsúnga.

6. Obukoni bw'eBolá bwanganábya transmis esáhá abandú bakályá kubyó kwé (ni bug'ambu esáhá y'olútétó)?

Etransmission éy'evirísí y'eBolá esáhá y'olútétó, omúlumé ásigalirýá y'omúkalí, kwámúhwá yanganábya transmis, alakíní etransmission éyirí ng'eyó síyiríyatáhakikisibwâ. N'éyindi transmission éyangakóléká, omúkali erísigalirýá y'omúlumé, mbíno éyiríng'eyo síyangákoléka. Lítólere abásómire íbálébya emítegekó mínéné y'abandú mupáka bámínyikaláye etransmission ngayikánákoleka esáhá w'o lútétó, n'erileby' émbutó y'olútétó lw'omúlumé, yamábyá íyábirihiká k'obukóní, obukoni obó nga bukábugá bíro bínghí omómbutw'eyô. Okóbíró binó, n'éngingá y'erilebyá oko byobandú basí lino, e Organisation Mondiale de la santé yikábuga yití abandú íbakwama amahanw'anô:

- Abandw'ábosi abásabuk'oko bukoni obó, ná birá bábo b'engíngo, kúmbé íbapata amahanó awángalék' omúgulu bakágotserá ná bira bábo, ísibábásigaliray'obukóní, mupák' émbutó yábó y'olútétó yilábé oko kipímó ngo ngendó kabirí íbanámábug' ambw'ómwiny'émbutó syálímó bukóni. Kúmbé ábakásabuka oko bukóní íbabyá bákahabwe engobí éyikáswik'esulú esáha bakályá kubyô, ni buga ambu econdom.
- Abálumé ábakásabuka okobukóní, kúmb' íbabyá bákápipimisy' émbutó y'olútétó háhwá misi isátú, erilwa oko ndambí bakáhambiká n'obukóni. Ekípímó kyamakangania omundú kwábírihambik'omobukoni obó, kúmb' ínabyá ákáyipimisyá óbulí mwisí, mupaká ekípímó kíkanganáyé émbutó y'olútétó kóyirí ésíkirí m'obukóní, ábíyipimisyá ngendó kabiri omó kípímó ékikáhulawá mo RT-PCR, ínálábya yéngá nguma emberé sy'eríyipimisyá engendó yá kabiri.
- Ábakásabuka oko Bolá n'ábira bábo b'engíngo, kúmbe
 - ísibásyályá kubyô, íbatáyiteká mbolere bútsír'itéta
 - Bamályá kubyó íbafanyá hángé bákaswik'esulú yábó y'omo ngóbi mupaká ekípímó ky'émbutó yábo kíkanganisáye ngendó kabirí ngokóbálámire.

- Ekípimó kyámakanganiá kóbabírilámá, abakásabuka banganátásyábyábákályá kubyó ísibakikwíre bubá bw'erípatikaná n'obukoni bw'eBolâ.
- Omómígulú y'erilindirira amarecherche w'okobukoni bw'eBolá ngabukándisyagamba mwátsí kí, abákulú b'eOrganisation Mondiale de la Santé bakáhana bati abásabukí bálúme b'obukoní bw'eBolá, kúmbé íbabyá bákályá kubyó íbanáyitegéryé, n'erípratiquer ehyghiéne oko mis' íkumí n'íbiri (12) erilwa oho biminyikaló by'obukoni byátsuká, kútse mupák' émbuto yábo y'olútetó yipimisáwé ngendó kabirí éyinámukanganiá k'óbakilwére.
- Okwihik' okómúgulú émbuto yábo y'olútetó yíkanganisibáwe omókípimó mo ngendó kabirí ngokósíkirimo obukoní bw'eBolá, ábakásabuká bátóleré íbabyá bakanaba okó byalá n'eripratiquer ehyghiéne yó ndeké bakanab'omosabúni n'amagétsé ngesáhá bályátul'okómbutó y'olútétó, kutse esáhabákásata omobiyingó byábo esáha balangíryé (esahá w'emasturbation). Okó múgulw'oyó, esyoCondóms esyóbályatumikisayá kúmbé ebásigusá butsir'eritásyátulá kúsyó bákasyátula oko magetsé w'émbutó y'olútétó.
- Abásabúkí, ábirá bábó, n'ábokóbíhanda byábó, kúmb' íbákanganisibwa eheshíma, olúkengerwé, ne Esprit y'ecompassion, ni buga ambú íbáyír'omútímá w'erikangania abakoní kó bali omóbúgumá bánábó, omókátí k'amáligo awámábahikíra.

7. Ni masignes ki oko mubirí wákákanganisayá omundú kwabirihambwá n'obukoní bw'eBolâ?

Amasignes w'eBolá ni mbírírimbíriri, áliwé wamásunga omubiri inabya ko kihuhania ékiringá ekya kapururu, íwów' emísísa (amamuscles) yaw' íyalumá,íwów' omútw' inalumá n'omumeró íwówá m'obúlúmí, ayó akábyá íni masignes abandú bákálangira okó nzukó y'obukóni (eyo banganga bakahula mo phase éyumíre). Neryo obukoní bukábyá búkaendeléa, abandú bákátsuk'eríbyá bákásálá, n'eríhíta (e phase y'amagetse), íbowá ekísesí ky'omomubírí, amareins inatasyatumiká ndeke n'efoie (amákindi) ináleka erífonctionner ndeke, na kandi, hakánábya omundú ínasung'inálwa mo musasi ákasir' omo biyingó bíwé by'omó kátí kútsé by'eyíhyâ.

8. Omundú akábuga múda múngáhi ímwayílangirá kw'amasigne, ábihambikwá n'obukoni obô?

Ni bíro bígánzire erilwa okó bibirí (2) erihik' okómákumi abirí n'ekígima (21) obukoni obó íbwabyá íbunátúnere omomubírí erilwa ekíró úlyahambiká n'ekíro ukándiyilangirá kw'amasígne w'obukoni obô.

9. Litolere omundu ínayíkúrir' éwomúngangá y'okó bíro byáhi ákayámúbulyá ngámákwáki?

Omundw'ámábyá ínámá yilangirá kw'amasígne awásósire áw'eBolá, (ekíhuháníá, obulumí bw'emísísa (ama-muscles), omútwe erílumá, erísálá, eríhíta), amábyá ínanási ngokw'anabyá ímwánátula oko bandw' ábakwíry' obukóni obó, kútsy' oko bandú bakálengekanayá ng'abáhola omobukoni obó, kútsé ngamóbanálabá báká traverser ekiharó ékinásíbwé ngokó kirímw'evirísí y'eBolá, lítólere kúmb' íbalw' íbáy' oko lupitálí kó lúba.

10. Hane dáwá éyikásoigner eBolá kwé?

Erisulugutirwá, hása abánganga bakábya íbakándiremplacer amagetse awákákulwámo, bamábyá íbanámundíbíkolá ndeké bákákúsulubiríra, omundw' ákánayir' ínasábúka. Esyotraitements esindi esyobánganga bakákola omundú ímwálúbuka oko bukoni bw'evirisi

y'eBolá, byamábyá íbyanganátókekaná, bakáfany' éyikáhulawá mo dialyse y'esyo reins, etransfusion y'omusási, n' eremplacement y'omusási.

Abánganga móbanápima evaccin éyikáprotéger contre evirísí y'eBolá omó kíhugó ky'eGuinée, móyabyá ngayanámágendeká ndeke. Ériná ry'evaccin eyo, yo rVSV-ZEBOV. Móbpimáyo oko bandu 11 841 oko 2015 bákalebyá ngayikágendeka yíti.

11. Abandw'ábakwíre Ebolá, banganátunzírw' éká wábo kwé?

EOrganisation Mondiale de la Santé síyirihana yiti abandú íbóbanátunzíry' abákubó b'éká, ábalyahimbikawá n'obukoní bw'eBolá. Abandw'ábalí n'amasígné w'eBolá, lítóler' íbagénd'elupitálí kútse oko centre y'esanté éyírí kw'abángangá n'abayífirimí, ábanágwity' oko kipemá ky'erítunz' abakoní b'evirísí y'eBolá

Omundw' áamábyá ímwákáholer' éká n'abandú íbakálengekanayá kw'alyáhol' omovirísí y'eBolá, kúmby' abandw' ábamúlólíry'ékó, ng'abandú b'omókíhanda kíwé, kútsy' abákátamba nábó, ísibábuga batí bóbakándítayarisýá omubirí wíwé emberé sy'erímútá. Kúmbe abaautorité b'oko kiharo ekyó íbalw' íbabwírwá bátoke erítum'ekípe ékikándiyi occuper n'ékíndá ky'omundw'oyô.

12. Níkihi kyo bandú bangakolá ímóbátók' erigan'ípata Ebolá?

Abandú banganayítsung' oko virísí y'eBolá bamákwam' amahanw' ákáhabawá okw'iyikínga. Amahanw'ayó ní bug'ambu: eríbyá bákanab'okóbyálá, erigan'ihiká hákuhí ná walingá máhir' awákalwir' oko bandú abóbakálengekanaya ambu bábirihambiká n'obukoní bw'eBolá, n'erigan'eríbyá íbóbakándítayarisý' erinaby' ékíndá ky'omundu oyulyáholá n'evirísí y'eBolá.

13. Hané hábya ekikátó (evaccin) ky'eBolá kwé?

E vaccin y'eBolá éyikátsung' abandu okwigan' eríkw'obukoní bw'evirísí y'eBolá, móyanápimw' eGuinée. Ériná ry'evaccin eyó yo rVSV0ZEBOV. Móyapímw' oko bandu 11 841 oko 2015. Oko bandu 5837 abápata evaccin munyé, móhatabyá n'omundú n'omúyima oyo wahimbikawá n'evirísí y'eBolá hahwa bíró 10 ná bínéné kwahó, bábípat' evaccin. Bábere bályebyá, móhabya bandu 23 abápat' evirísí y'eBolá háhwá bírw' íkumi (10) kútsé bínéné kwahó, erilw' ohó bandi bápikáw' evaccin eyô.

Abápim'evaccin eyó, y'éOrganisation Mondiale de la Santé, hágumá n'eMinistere y'eSanté y'eGuinée, abaMédecins sans Frontières, n'e Institut y'eSanté publique y'eNorvège omwíwatikaniá ná bandi bandú b'ebíhugo mbalimbáli éby'eháliháli. Ngoko bápimáyó, íbak'imaya omo kiharo kírébé mo bandu obó bakándíha ekikátó banabiminyá kóbalí n'evirísí y'eBolá. íbak'imayá n'ábandi bandw' omo kiharó kíyimererá, eky' obó bakándípik'ekikátó háhwa yéng'ísátu.

Translated into Kinande by Philippe Mathe Ngessimo Mutaka for Athinkra, LLC from “Frequently asked questions on Ebola virus disease vaccine”, WHO-AFRO, 2018. WHO is not responsible for the content or accuracy of this translation. In the event of any inconsistency between the English and the Kinande translation, the original English version (<https://afro.who.int/health-topics/ebola-virus-disease/faq-vaccine>) shall be the binding and authentic version.